

Psikologiaren ikuspegitik, haurren gaitasunen garapena, funtsean, gizarteratzeko egokitzapen prozesu gisa uler daiteke. Horrela azaldu zuten, adibidez, garapen historiko soziala XX. mendeko 20-40 urteetan L.S. Vigotskik eta beste epistemologo eta psikologo batzuk. Ikuspegi teoriko horren argitan azaltzen da ume elebidunen hizkuntza garapena. Haur euskaldunek euren garapen prozesuan barneratzen dute hizkuntzen arteko ukipen egoerako hizkuntzen arteko asimetria. Horrela azal daiteke da gazte euskaldunen hizkuntza portaeran antzematen den erdararen nagusitasuna.

Giltza-Hitzak: Hizkuntzen arteko asimetria. Garapen historiko kultural. Elebitasuna/elebiduntasuna. Nortasunaren garapena. Soziolinguistika. Demolinguistika.

Desde el punto de vista psicológico, el desarrollo de las capacidades del niño se puede entender básicamente como un proceso adaptativo orientado a la socialización. Cabe citar como ejemplo que, entre los años veinte y los años cuarenta del siglo XX, L.S. Vigotski y otras autoridades del ámbito de la epistemología y de la psicología explicaron el desarrollo histórico social desde dicho punto de vista. En este artículo, el desarrollo lingüístico de los niños y las niñas bilingües se explica a la luz de dicha perspectiva teórica. Durante su proceso de desarrollo, los niños y las niñas del País Vasco interiorizan la asimetría lingüística de las lenguas de contacto, lo que ayuda a explicar el predominio de la lengua distinta al euskera en el comportamiento lingüístico de las personas jóvenes vascas.

Palabras clave: Asimetría entre lenguas. Desarrollo histórico cultural. Bilingüismo. Desarrollo de la personalidad. Sociolingüística. Demolingüística.

D'un point de vue psychologique, le développement des capacités de l'enfant peut être considéré essentiellement comme un processus adaptatif orienté vers la socialisation. Il convient de mentionner, à titre d'exemple, qu'entre les années 1920 et 1940 du XXe siècle, L.S. Vigotski et d'autres autorités dans le domaine de l'épistémologie et de la psychologie ont expliqué le développement social historique de ce point de vue. Cet article explique le développement linguistique des garçons et des filles bilingues à la lumière de cette perspective théorique. Au cours de leur processus de développement, les garçons et les filles du Pays Basque intériorisent l'asymétrie linguistique des langues de contact, ce qui permet d'expliquer la prédominance de la langue autre que l'euskara dans le comportement linguistique des jeunes basques.

Mots-Clés : Asymétrie entre langues. Développement historique culturel. Bilinguisme. Développement de la personnalité. Sociolinguistique. Démolinguistique.

Haur euskaldunen hizkuntza-garapen asimetrikoa

(Asymmetric language
development of Basque children)

Isasi, Xabier

Euskal Herriko Unibertsitatea. Psikologia Fakultatea.
Tolosa hiribidea, 70. 20018 – Donostia
xabier.isasi@ehu.eus

Norbanakoaren eta gizartearen bidegurutzan. Nortasunaren garapena

Zergatik Euskal Herriko nerabe guzti-guztiek ikasten dute erdaraz? Jatorrizko euskaldunak, nola eta non ikasten dute erdaraz? Tankera horretako galderei erantzun nahian idatzi dugu artikulu hau. Gure ustez, erantzuna, neurri handian behintzat, Psikologiaren baitan aurki dezakegu, hizkuntzen arteko ukipen egoeran zer gertatzen den ulertzeko ondo ezagutu behar dugu jatorrizko euskaldunen haurtzaroan zer gertatzen den.

Norberak ez du hautatzen ez sorlekua, ezta bizitzeko garaia ere. Garaian garrikoak eta tokiko seme alabak gara. Hau da, faktore psikologiko indibidualak metodologikoki prozesu psikosozialen mende daude, eta horiek, aldi berean, indar boteretsuagoen mende daude, besteak beste indar ekonomikoen mende, horiek baitira benetan historia aldarazten dutenak. Hori da azalduko dugunaren ernamaina edo eredu teorikoaren markoa.

Vigotskiren (1934), hil ondoko, eta Luriaren lana har dezakegu abiapuntu. Kolektibitatean eta taldeetan nortasuna eratzeko prozesua aztertu zuten biek, eta psikologia historikoa sortu zuten. Hizkuntzaren eta pentsamenduaren arteko batasun dialektikoari buruzko bere tesiaren premisaren oinarria hau da: **gizakia historiaren produktua da, gizarte-harremanen subjektu aktiboa izatearekin batera, eta goi-mailako prozesu psikologikoak (kontzientzia, borondatea, etab.) giza-banakoak bere hurkoekin eta inguruko kulturarekin dituen interakzioetan gartzen dira.**

Goi-mailako fenomeno psikikoen izaera, funtsean, izaera sozio-historiakoa da Horrela, bada, kontzientzia sozio historikoki baldintzatuta dago eta nortasunaren eraketan alderdi sozialak eta indibidualak erabat lotuta daude. Kontzeptualizazio hori Vigotski (1979), Rubinstein (1967), Luria (1974), Leontiev (1947), Ananiev (1977) eta beste hainbat idazlek eraiki zuten.

Gutako bakoitzaren izana eta itxura, fenotipoa, gure ondare genetikoaren adierazpena da genotipoa. Baina gure genotipoak ez digu azaltzen kulturalki, linguistikoki eta sozialki garena. Kultura, historia eta ingurune soziala dira gure izaera mugatzen duten faktore nagusiak.

Vigotskik (1926) "krisiaren esanahi historikoa psikologian", saiakeran, utzi zizkigun bere ideia germinaleak asko. Aleksandr Románovich Lúriya (1902-1977) edo, ezagunagoa, Alexander Luria Vigotskiren ikaslea izan zen Neuropsikologia izan zen Luriaren bizitzako funtsezko ekarpena izan zen, eta bere ikerketa neuropsikologikoen oinarri teorikoa goi mailako funtzio psikikoen egitura sistemikoari buruzko ideia izan zen. "Luriak hizkuntzaren fenomenoa azaltzeko erabiltzen duen teoriak Vigotskirengan du sorburua. Vigotskiri jarraituz, hizkuntza pentsamenduaren erregulatzailea zela esaten zuen. Hizkuntzari esker beste jokabide mota batzuk koordinatu, ezarri eta bidera ditzakegu. Luriarentzat, hizkuntzak berebiziko garrantzia du gizabanakoaren dimentsio psikologikoa antolatzeko.

Alfabetatzeak, adibidez, zeregin eraldatzailea du gizabanakoaren garapean, ezagutzaren egituraketa, kezka pertsonala, abstrakzio gaitasuna aberastuz eta abar indartzen eta zabaltzen baita. Vigotskiren tesiari jarraitzen dio hizkuntzak garapen intelektualean funtsezko papera betetzen duela baieztatzen duenean. Hizkuntzak, pertsonaren garapean, buruko egitura berriak eraikitzen ditu, kontzeptuak esaterako, gizartearen ezagutzaren transmisioa bideratzen du eta abstrakzioa eta orokortzeko gaitasuna ahalbidetzen du.

Jardueraren izaera, funtsean, soziala da.

"Jarduera giza fenomeno da, aktiboa, intentzionala, denboran zehar garatzen dena; soziala da, hau da, gizartearen ikuspegiak esanguratsuak diren helburuek eragiten dute, gizarte arauen mende dago eta horietara egokitzen da, eta gizarte-bitarteko eta -tresnek osatzen dute... Giza jardueran guztia soziala da –bere premisak, bere bitartekoak, bere produktuak, eta, jakina, bere jardueraren prozesu bera–, eta soziala den oro jardueran txertatuta dago, bere premisetan, bere bitartekoetan, bere produktuetan, oro har, jardueran bertan" (Radzikhoskii 1997, 31 or.).

Psikologian, autore askoren posizioetatik, norbanakoaren eta gizartearen artean dagoen interakzioa nabarmendu da, gizakia egokitu behar zaion kanpoko munduaren eta ezaugarri indibidualen artean dagoena. Gizartean, norbanakoek egokitu beharreko **kanpo-baldintzak** daude, batez ere beren jarduera gidatzen duten motiboak eta xedeak, beren esanahiak.

"Gizabanakoak aktiboki egin behar ditu behar eta arau sozial horiek, barneratu egin behar ditu, hasieran maila interpsikologikoan dagoena pasatu behar du bere maila intrapsikologikora. Hori gertatzen da interakzio sozialetik sortzen den harreman dialektiko baten ondorioz, bitartekaritza tresna batzuen erabileraren bidez. Harreman horretatik sortzen da jarduera, eta horrek eragiten ditu maila intrapsikologikorako trantsizio horretan gertatzen diren eraldaketa konplexuak" (Huertas, Rosa eta Montero 1991).

Giza jarduera objektu eta eragiketak modu mental eta ez-mentalean integratzen dituen egintza-sistema bat da, baita osagai kognitiboak, emozionalak eta borondatezkoak ere. Nortasuna komunitatean eratu eta heldu egiten da; beraz, nortasunaren estatusa zehazteko, funtsezkoa da komunitatean dagoen estatusa. Nortasunaren propietate dinastiko estrukturalak gizakiaren posizio ekonomiko, politiko, juridiko eta ideologikoaren arabera gizartean duen estatusetik abiatzen dira. Oinarri kolektibo eta sozial horren gainean eratzen dira paper-funtzio sozialen eta balio-orientazioen sistemak. "Jarduera parte-hartze sozialtzat hartzen da, talde-lan gisa, non bereiz daitezkeen eragiketa zehatzetan banatzen diren banakako" ekintzak.

"Ekintza indibidualak kolektiboarenetan txertatzen dira, eta guztiak erlazionatuta daude helburu batera ... Ekintza desberdinez osatutako sare horrek, paradoxikoki helburu komun batera daramatenak, kontzientziaren garapena eta bitartekaritza-ekintzaren eta, oro har, prozesuaren hobekuntza dakarte. Prozesu horren garapenak eragina du norberaren kontzientzian, eta garatu egiten du ... " (García 1996).

Ikuspegi sistemiko estrukturaletik, gizakia jarduera-subjektu gisa aztertzen da, eta testuinguru horretan garrantzi berezia hartzen du kontzientziak, objektibotasun errearen isla gisa, eta jarduerak berak, errealitatearen eraldaketa gisa. Jarduera praktikoan, subjektuaren berezitasunez gain, haren funtzio psikikoak eta psikofisiologjikoak anplifikatzeko, bizkortzeko eta eraldatzeko esku hartzen duten lan-baliabide teknikoak hartzen dira kontuan. Gizakia, jarduera teorikoaren subjektu gisa, ikurren sistema espezifikoein jarduteko ezagutzak eta trebetasunak ditu ezaugarri. Horrela, bada, bere bizitzaren historia eta gizarteko jarduera funtsezko alderdiak dira gizakiaren propietate psikikoen garapenean. Prozesu guzti honetan, jakina, hizkuntzak berebiziko garrantzia dauka.

Jarduera neurtuaren kontzeptuak, jardueraren izaera sozialarekin zuzenean lotuta dagoenak, tresnek, batez ere semiotikoein, jardueraren autorregulazioan betetzen duten papera azpimarratzen du. "Bitartekaritza-jarduera" edo "ekintza instrumentala", azken batean, edozein giza jardueratan tresnak sortzea eta erabiltzea da.

Horrela, instrumentu desberdinak daude: tresnak eta zeinuak. Pertsonak, bere lan-jardueran eta natura fisikoaren gainean jarduten duenean hura eraldatzeko, tresnak edo lanabesak erabiltzen ditu. Zeinua barne-jardueraren bitartekoa da. Zeinua da "gizakiak artifizialki sortutako edozein estimulu konbentzional, besteren edo norberaren portaera menderatzeko bitartekoa dena" (Vigotski 1989). "Hitzak, gizakiak emandako esanahia duen edozein objektu edo egitate bezala, zeinuak dira. Kasu horietan guztietan ikus dezakegu portaerak benetan determinatzen duena ez direla oraingo estimuluak, baizik eta gizakiak sortutako autoestimulazioko egoera psikologiko berri bat. Baliabide lagungarriak sortu eta erabiltzeari Vigotski deitzen dio: "Zeinuen erabileraren jarduera edo funtzio mediatizatzailea" eta, batzuetan, "Zeinuaren funtzio instrumentala" (García Vega 1991).

Zeinu-sistemek, jarduera ahalbidetzeaz gain, aktiboki eraldatzen dute barneratzearen bidez, prozesu horren bidez kontzientziaren adimen-planotik kanpoko objektuak bihurtzen baitira (Wertsch 1993). Garapen psikikoaren faktore erabakigarria gizarte-esperientziaren asimilazioa da, eta asimilazio hori barneratzeari esker egiten da, ikaskuntza-prozesuen bidez (Wertsch 1985). "Mendebaldeko psikologo askok (Piaget, Janet, Wallon edo Bruner) modu ezberdinetan azaldutako prozesua da. Jarrera horiekiko ezberdintasuna da barneratzea instrumentalki neurtutako prozesua dela eta gizarte-harremanen sistema batean sartuta dagoela. Neurtutako jardueran, gizadiaren esperientzia, esanahiak eta historian eta kulturen zehar sozialki transmititutako metodoak barneratzen dira "(Huertas, Rosa eta Montero 1991, 125. or.). Vigotskiren ustez, barneratzea kanpokotik barnekotasunera, sozialetik psikologikora igarotzeko modua da.

Jarduera horiek gizarteak landutako bitartekoen laguntzaz gauzatzen dira. Jarduera praktikoa produkzio materialeko tresnen bidez gauzatzen da, eta jarduera psikikoa instrumentu berezien laguntzaz gauzatzen da, hala nola zeinu-sistema

desberdinen laguntzaz, lehenik eta behin hitzezkoak. Instrumentuek zein zeiniek jatorri historiko soziala dute.

"Hasieran pertsonen arteko komunikabide gisa sortu eta erabiltzen dira. Baina gizabanako jakin batek, haurtzaroan zehar, inguruan dituen pertsonetikiko komunikazio-prozesuko esanahi-bide horiek barneratu ahala, zeinu horiek bere jarduera asimilatzen/menderatzen bitarteko bihur daitezke, eta, ondorioz, bitarteko prozesu psikiko eratzera eraman, gizakiarentzat ohikoak direnak: hitzezko pentsamendu kontzeptuala, bitarteko memoria, borondatezko arreta, etab" (Zaporozhets 1979).

Funtzio psikikoek bitarteko izaera dute, "Tresna psikikoak" deritzen sinboloak eta zeinuak diren seinale-sistema espezifikoaren ondorioz. Haren erabilerari esker, gizakiak harreman espezifikoak ezartzen du naturarekin eta gainerako pertsonekin, eta prozesu primitibo edo naturalak (memoria, arreta, borondatea, pentsamendua...) goi mailako prozesu psikologiko bihurtzen dira, erabilitako zeinuak zenbat eta eboluzionatuagoak izan, orduan eta garatuagoak.

"Seinale-sistema horien bidez, funtzio psikologikoak berregituratzen dira; horrela, funtzio psikiko primario naturalak, berehalakoak, "goren mailako funtzioak" bihurtzen dira; eta hori ez da soilik gizadiaren garapenean gertatzen, baizik eta garapen ontogenetikoaren bidez: pertzepzioa kategorikoa bihurtzen da orduan, pentsamendua pentsamendu kontzeptual bihurtzen da, arreta borondatezkoa izateari uzten dio eta memoria borondatezkoa bihurtzen da.

Garapena, Vigotskirentzat, prozesu dialektikoa da, non etapa batetik besterako trantsizioa tresna eboluzionatuagoak lantzearen eta erabiltzearen bidez lorzen den, hau da, "jardueren bitartekaritza" esker.

Bitartekaritza-jarduera hori garapen historiko sozialaren emaitza da, eta gizarte-harremanetan du sorburua. Garapena, bada, prozesu dialektikoa da, etapa kualitatiboki desberdinetan bereizten dena, eta bereizketa hori, hain zuzen ere, bitartekaritza horren erabilerak baldintzatuko du.

Ondorioz, giza jarduerak sorburu soziala du, eta kulturak ekarritako tresnen bitartez baldintzatuta dago. Jarduera, giza jarduera, beraz, aurrenik eta behin espeziearen garapenean (filogenesia) sortzen den prozesua da, gero gizartean (soziogenesia) edo, hobe esanda, gizarteratzean, eta, azkenik, norbanakoarena beraren eraketan (ontogenesia). Beraz, portaera ikuspegi historikotik baino ezin da ulertu, eta jardueraren emaitza historikoa hausnarketa mentala da, barne gogoeta, hau da, gure kontzientzia (Rivière 1987). Kontzientzia indibiduala bere substratu erreala den kontzientzia sozialaren eta lengoaiaren presentziaren aurrean baino ezin daiteke izan; beraz, Vigotskik zioen bezala, kontzientzia "ber-ezagutza" da.

Goi mailako funtzioak ez dira agertzen jaiotzean, gero sortzen dira, haurraren komunikazio prozesuan eta jarduera objektiboan, bere eguneroko jardunean; hau da, ontogenia-prozesuaren harian garatzen dira. Ontogenesiaren hasierako etapan, giza jardueraren oinarritzko egitura eratzen da, haurra jaiotzearen garaian eta giroan murgilduta, jardueraren egitura barneratzen abiatuta. Ontogenesia aztertzean, Vigotskik haurraren lehen jardueraren osotasun-izaera jo zuen ezaugarri garrantzitsuena; Haurra inguruko egoeratan murgiltzen da beste norbaitekiko harremanaren bidez.

Lehenengo haurraren jarduera da, aktibitatea, ondoren, umeak jarduera barneratzen du; haurraren garapen kulturean funtzio bakoitza bi aldiz agertzen da es-

zenan, bi maila desberdinetan. Lehenik maila sozialean, gero maila psikologikoan; lehenik pertsonen artean, kategoria interpsikiko gisa; gero haurren barruan, kategoria intrapsikiko gisa. Hezkuntza aktiboaren bidez ikasteak dakartzan ezagutzak asimilatzekeo prozesu hori garapen intelektualaren eta erabateko nortasunaren eraketa da.

Ontogenesian, funtzio psikologikoen arteko harremanak aldatuz doaz; izan ere, norbanakoaren kontzientziak garapena jasaten du, subjektua bere bizitzan zehar jasaten ari den jardueraren ondorioz. Jarduera hau murgilduta dagoen ingurune sozialek modelatzen dute, kultura jakina gizarte-harremanen esparruan nagusi den une historiko berezi batean sortzen diren testuinguru sozialek. Une ebolutibo bakoitzean egitura psikologiko berezia identifika dezakegu, gizabanakok, testuinguru biologiko sozial jakin batean bilduta, bere ingurunearekin egingo duen truke mota zehaztuko duena.

Haurtzaroan, eboluzio-etapa bakoitzean, haurrak hainbat jarduera garatzen ditu, eta horietako bat umearen portaeraren muina da aldi horretan, eta prozesu psikologikoetan eta nortasunean egiten diren aldaketa garrantzitsuenak baldintzatzen ditu.

Biologikoa eta soziala elkarri lotzen zaizkio. Faktore sozialak, psikologikoak eta biologikoak elkarren artean erlazionatzen eta elkarri eragiten diote jarduera-prozesuan. Prozesu hori berez soziala da, baina gizabanakoaren aukeren eta gaitasunen ikuspegitik ere azter daiteke. Prozesu psikikoak nortasunaren garapenak zehazten ditu, eta, aldi berean, nortasunaren funtzionamendua baldintzatzen eta haren jarduera arautzen dute. Funtzio psikikoen garapena eta funtzionamendua nortasunaren garapen orokorraren mende daude. Nortasunak eboluzionatu egiten du, eta inguruko munduarekin elkarreraginean eratzen da, zeinarengana zuzenduta baitago bere jarduera arrazionala, zeinak bizi-errealitatea alda baitezake kontzienteki planteatutako helburuen arabera. Ondorioz, jarduerak funtsezko zeregina du gizakiaren barne munduaren garapenaren eta bere ezaugarri psikikoen agerpenaren determinatzaile gisa.

Vigotskiren ustez (1979), gizakiaren goi mailako funtzio psikikoak (pertzepzioa, arreta, oroimena eta pentsamendua) ez dira sortzez jarauntsitako funtzioak, baizik eta gizabanakoaren bizitzan sortzen diren giza kulturako produktuak norberak asimilatzearen emaitza, bere portaera gizartearen eskakizunetara egokitzeko aukera emanez. Prozesu eta fenomeno psikikoak inguruko eraginek baldintzatzen dituzte; izan ere, norbanakoaren eta inguruko errealitatearen arteko elkarrekiko eraginaren emaitza gisa garatzen dira, subjektuaren portaera baldintza objektiboen egoerara egokituz. Nortasunaren berezitasunak gizakiaren gizarte-existenzian eragiten dira, eta haren erreakzio guztiak eta bizitza emozional eta intelektualaren egitura osoa zehazten dituzte; beraz, lotura dago prozesu psikikoen garabidearen eta gizakia prozesu horiek egitera bultzatzen duten behar eta motiboen artean.

Ezin da, beraz, nortasuna prozesu psikiko isolatuen multzo gisa interpretatu, ezta horien jarduera ekintza eta eragiketa isolatuen multzo gisa ere, bi alderdien integrazio gisa baizik. Horrela, giza nortasun konplexua ezagutzeko eta alderdi bakoitzak batasun orokorrean betetzen duen zeregina eta elkarren artean nola lotuta dauden jakiteko, nortasunaren nozioa hartzen da abiapuntutzat, egiturazko osotasun gisa.

Nortasunaren osotasun estruktural horrek elkarri lotutako bi egituren bata-suna dakar: gizakia eite biziduna eta, aldi berean, izaki soziala. Biologikoa eta soziala hasiera-hasieratik beharrezko osagaiak dira, baina osotasun estrukturala bakarrik eratuko da egitura agertzen denean, hau da, osagai horien artean barne-lotura egonkorra sortzen direnean, horiek izango baitira sistema osoak ezaugarri berriak har ditzan oinarria.

Testuinguru horretan, garrantzi handia du ikuspegi dialektikoak, gizakia sistema irekiztat zein itxiztat jotzen baitu. Sistema irekia denez, munduarekin harreman estuan dago, munduak berak determinatua eta nortasunaren propietateen konplexuak integratua, errealitatea eraldatzen duten harreman sozialek eta jardueraren ezaugarriek osatzen dutena. Sistema itxia, berriz, gizakiak banako eta subjektu gisa dituen propietateen barne-korrelazioaren emaitza da, hau da, nortasuna indibidualtasun banakotzat interpretatzen da, non banako propietateak, pertsonalak eta subjektiboak gizakiaren zerizana diren, aldi berean biologikoa eta soziala den osotasun bakar gisa.

"Gizakiaren sistema itxi samarrean, lotura aldakorrek eta munduarekiko elkarrekintza-ekin osatutako sistema irekian, giza joeren eta potentzien, kontzientziaren eta autokontzientziaren, konbinazio jakin bat eratzen da" (Shórojova 1985).

Abagune historikoa, sorlekua eta norberaren inguruko hizkuntza eta kultura pertsonaren goi mailako funtzio psikikoen eraketarako ezinbesteko euskarriak dira. Hizkuntza, eta kultura, funtzio psikikoen garapenera lanabes garrantzitsuena da. Hizkuntzen arteko ukipen egoerak eragiten du pertsonen goi mailako funtzio psikikoen garapenean. Ikuspegi horren arabera ulertu behar dugu ondoren azaltzen dugu Euskal Herriko egoera.

Euskaldun elebidunak

Garaian garaikoak eta tokian tokikoak. Ez, ez da elikagaiei buruzko esamoldeak. Pertsonaz ari gara. Ez da gauza bera Eritrean sortzea eta Mediterraneokoan itota hiltzea, Vietnamgo Nge Han-en jaiotzea eta Britania Handiko Essexen bide bazterrean hil. Sorlekuak hizkuntza, kultura eta usadioak ematen dizkigu, neurri batean, patua ezartzen digu. Umore gordinez, Bilbokoek esaten duten moduan, gura duten lekutan jaiotzen dira Bilbokoak, bilbotarrak, osterak, Bilbon jaiotakoak dira, halabeharrez. Txantxetatik honako, osterak, bakoitzaren jaiotekoak, edo jaioterriak, norbanakoaren garapenean eragiten du. Kontua da, ez dela gauza bera mundura sortzea herrialde aberatsetan edo pobreenetan, kasurako. Era berean, esan daiteke sortzeko garaia arrastoan garatzen garela, garaian garaikoak baikara. Adibidez, aro digitalean jaiotakoak, natibo digitalak jaiotakoak, edo aro analogikoan sortutakoak ez omen dira berdinak, garapen molde desberdinetakoak baitira, ingurumaria desberdinetan jaiotakoak. Halere, XXI. eta X. mendeetako jaioterrien artean fisiologian eta genetikan ez dago desberdintasunik.

Pertsona oroaren genotipoan (ondare genetikoan) antzinako senak eta instintuak ere badira, guztiengan daude, agerian behatzerik ez dago baina gure portaera automatikoen alderdi aniztan haien eragina suma daiteke. Zelanbait, gure

espezia izandakoaren arrastoak gure baitan daude; adibidez, jaioberrien ibiltze eta oratze erreflexuak, zeintzuk jaiotze eta ordu gutxitara desagertzen diren.

Edozein kasutan, gizakiak bere soiltasunean ez du bizirautek, bizitzeko gizatzailea behar du, bizkiko bada, gizarte ezinbesteko dauka bizirauteko. Norbanakoa eta gizarte, giza taldea eta banakakoa, biak elkarren osagarri eta biak behar-beharrezkoak pertsonaren bizitzaren bilakabidean. Horrela, gizakiaren garapena ardatz bikoitzeko prozesu gisa eratzen da (Vigotski 1924): garapen organiko edo biologikoa alde batetik, eta garapen kulturala bestetik, historikoa esan genezake.

Lehen esan moduan, gizakiaren fenotipoan (oro har, behagarria dena) zein genotipoan (ondare genetiko) ez omen dago alde handirik oraino eta orain dela 5.000 urteko pertsonen artean. Banaka-banaka hartuta ez gendake gu eta gure arbasoen artean diferentzia handirik aurkituko. Gizartearen bilakaera oster, abiada handikoa izan da. Mende bakan batzuetan izandako aldaketak izugarriak izan dira, askotan ez dirudi gizakia bera aldaketa horietara moldatzeko gai denik. Gizartearen garapena eta berorren aldaketen eragilea eta bultzagilea KULTURA da. Kulturak eraldatzen du gizarte edo, zehatzago esanda, kulturek aldarazten dituzte gizabanakoak.

Nola pertsonaren genotipoak fenotipoaren mugak ipintzen dituen, horrela gizartearen kulturak pertsona horren garapenaren mugariak jartzen ditu. Ondo azal dezagun: ez gara mundura sortzen helduaroan garen moduan, zorionez ez dago maila horretarainoko determinismo. Era berean, pertsona guztiak oinarri eta izate berekoak izanda ere, elkarrengandik desberdinak gara. Gure artean aniztasuna da nagusi, maila batean edo bestean desberdinak gara elkarren artean, bai, ezaugarri fisiko eta fisiologikoetan zein ezaugarri psikiko, gaitasun eta nortasunezkoetan ere.

A.R. Luriak (1978) sakonki aztertu du garapenaren auzia. Bere irakaspenei jarraiki asko ikas dezakegu. Berak dioskunez, gizakiak ez diren animalien artean, oro har, goren mailako prozesu nerbioak banakakoaren esperientziaren ondorio gisa uler daitezke. Hau da, animalien portaera zerbaitek mugatzen du, eta, horrela aldez aurretik jakin dezakegu, neurri batean behintzat, animalia bakoitzak zer egin dezakeen eta zer ez.

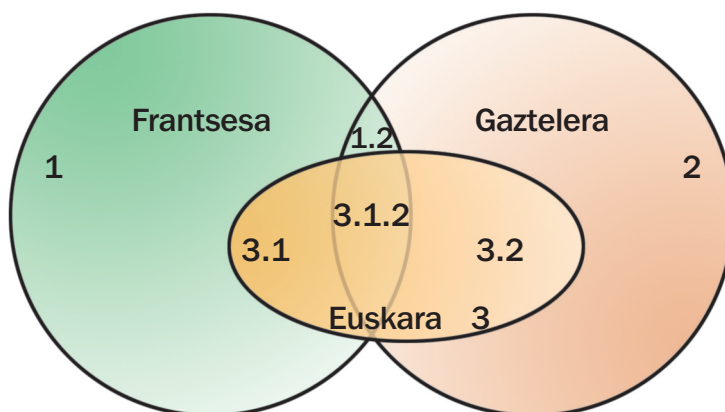
Banakoaren garapena, berriz, bere kideekiko esperientzien trukaketa gauzatzen da. Truke horretan, elkarren arteko hartu emanak eta, batik bat, hizkuntza harremanak funtsezkoak dira. Ikuspegi horretatik, hizkuntzak biltzen du pertsonen baitako ondarea gizaldiz gizaldi. Haurrari objektuak izendatzerakoan, objektuen arteko loturak eta erlazioak adierazterakoan errealitateari buruzko gogoetarako tresna berria ematen diogu. Pertsona heldu eta haurren arteko hizkuntza harremanak, hizkuntza sistemaren sorrera ahalbideratzen du umeengan eta, azken honek, haurren adimen prozesu guztien berrantolaketa dakar.

Hizkuntzen arteko ukipen egoera: hizkuntzen arteko asimetria

Aipatu horrek guztiak ahalbideratzen digu euskararen egoera eredu baten bitartez adierazten. Prozesu bat deskribatu behar dugu. Denboraren jarioan garatzen den

gertaera baten isla eraiki behar dugu. Dagoeneko, euskararen galera prozesua oraingo egoeraraino iristeko eman izan diren urratsak ezagutzen ditugu. Aztertzen ari garena gertaera bizia da, bizitza, prozesu gisa ulerturik oso antzekoa da. Euskararen atzerapena mendeetan barrena mapetan begiratzen badugu, adierazi nahi dugunaren ideia atzeman dezakegu. Menderik mende, urtez urte euskararen lurraldeak urrituz joan dira mugak gero eta atzerago kokatua. Aurreko mendeetan muga horien baitan gehienak euskaldun elebakarrak ziren. Ikuspegi horretatik, euskaldunek autonomia zen hiztun elkarte osotzen zuten. Honela adieraz dezakegu irudi baten bitartez:

1. irudia. Euskararen hiztun elkarte autonomoa

Hizkuntza bakoitzak, hobeto esanda, hiztun elkarte bakoitzak, berez, baditu eduki bere lurraldea eta mugak. Muga horien baitan hiztunak elebakarrak direnean, gainerako hizkuntzetarako muga igaroezinak dira. Hau da, hizkuntza bakoitzak badu bere erabilera sozialerako berariazko eremua. Orduan hiztun elkarte bere baitan bizi da, autonomia dela esaten dugu, autarkikoa zehazki. Honek ez du alde aurretik, hiztun elkarte horren garapenari buruzko inolako aurreiritzirik ekartzten; hots, hiztun elkarte autonomoaren garapen maila (ekonomia, kultura, ...) ez da hizkuntzaren funtzio soila, faktore askoren funtzioa baizik.

Edozelan ere, hiztun elkartearen autonomia aipatzerakoan hiztunek dakiten hizkuntza nahikoa dela komunitate horretako bizimodua garatzeko inolako arazorik gabe. Horrelako kasuetan genionez, muga igaroezina da, edo, beste era batera, zerbait geruza hori kanpotik barrura zeharkatzeko "itzuli" beharra dago. Hau da, komunitate horiengana iristeko, komunikazioa lortzeko, bide bakarra "itzulpena" da. Hori da autonomia duten hiztun elkartearen berezko babesa, geruza horrek ziurtatzen du hizkuntzaren biziraupena.

Hala ere, hiztun elkarte guztietan hiztun kopuru jakina elebiduna edo eleaniztuna izan ohi da. Horiei esker egin daiteke, besteak beste, hiztun elkarte desberdinen arteko trukaketa, haiek dira "itzultzaileak". Gure diagraman zenbakien bidez adierazita, elkarteen arteko ukipen guneetan jarri ditugu. Hiztun horiek biltzen duen muga, geruza igarokorra da. Geruza igarokorra izateak trukaketa norabide anitzetan (bi edo gehiago) irekia dagoela adierazten du. Geruza horrek batetik besterako komunikazioa ahalbidetzen du.

1.2 Gaztelania/frantses elebidunen multzoa

3.1 Frantses/euskara elebidunen multzoa

3.2 Gaztelania/euskara elebidunen multzoa

3.1.2 Frantses/Gaztelania/euskara eleaniztunen multzoa

Esanak esan, diagramak (1. irudia) ez du errealitatea zehatz adierazten. Euskarari dagokion multzoa (3), gaur egungo egoera soziolinguistikoaren arabera, ez da multzo itxia, ezta aparteko multzo bat ere. Euskararen hiztun elkarrekin osotasuna galdu du ez da "bat" izaten, sakabanatutako multzoak dira eta elkarren arteko apenas harremanik izan gabe.

UNESCOK euskara izendatzen du *hizkuntza zaugarri* gisa. Hau da, desagertzeko arrisku larria ez badu ere, egoera ahulean dagoen hizkuntza dela esaten du. Transmisio ahula; belaunaldi batetik bestera jatorrizko hiztunak galtzen ari den hizkuntza. Hizkuntza zaugarriak, oro har, gero eta hiztun gutxiago ditu eta, funtzionalki, hizkuntzaren erabilera-eremuak murrizten dira gizaldiz gizaldi. Hau da, hizkuntza gutxitua gero eta gutxiago erabiltzen da kultura jardueretan, ekonomia eta lan munduan, kontsumoan, hedabideetan, sare sozialetan eta abarretan. Etxea eta familia giroa izan ohi da erabileraren eremu esanguratsua eta, horretan ere, erabilera ahultzen ari da belaunaldiz belaunaldi.

Alabaina, hizkuntza zaugarria terminoaren atzean hiztun-elkarrearen ahuldadea ezkututzen da. Euskaldunen aurreneko zentsua egin zenean (1981, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa), Ruiz de Olabuenaga soziologoak definitu zuen euskararen fenomeno baztertutako giza taldeen ezaugarri gisa; euskaldunak, oro har, base-ritar edota arrantza giroko eskolatu gabeko eta adineko hiztunen multzoa zela. Edadetuak, eskolatu gabekoak, alfabetatu gabekoak, lehen sektoreko beharginak, ... eta, gainera, elkarrengandik euskalkietan eta azpieuskalkietan sakabanaturik. Zentsu hark, hizkuntza desagertu aurreko argazkia erakutsi zигun. Sarritan eztabaidatu izan da hizkuntza gutxituen ordezkatzeko prozesuetan zein den faktore erabakigarria: tamaina, hiztun kopurua, edo hizkuntzaren funtzionaltasuna. Guk uste, azken 50 urteotan bizi izan dugunaren argitan esan dezakegu **hizkuntzaren funtzionaltasuna** dela berreskurapen demolinguistikoa lortzeko. Azalduko dugu nola ulertzen dugun hizkuntzaren funtzionaltasuna.

Jon den mendeko 1968. urtean abiatu zen euskararen estandarizazio prozesua. Hain zuzen ere, euskararen batasuna izan da Euskaltzaindiaren xedea bere sorreratik bertatik; euskararen hiztun-elkarrekin *euskara literarioa* behar zuelako, idatzizko eredu estandarra beharrezkoa zelako. Euskaldunentzat, ahozko komunikaziotik haragoko erabilera eremu berriak irekitzea; hizkuntzaren funtzio berriak lortzea, alegia. Euskararen batasun prozesua, bada, hizkuntzaren normalizazioa lortzeko abiapuntua izan da. Eredu estandarrik gabeko hizkuntzek desagerteko eta banatzeko indarren

menpe daude. Mundializazio garaiotan, komunikazio eta informazio gizarteetan hizkuntza gutxituen hiztun taldeak guztiz indarge daude euren hizkuntzei eusteko.

Egun ezagutzen dugun *euskara batua* prozesu konplexuaren ondorioa izan da. Aurrenik eta behin, estandarizazio linguistikoa: zatiketa dialektalari aurre egin eta euskara estandarra proposatu. Estandarizazio linguistikoa, bada, hizkuntzalarien eta adituen ekarpena izan da. Azkenean, Euskaltzaindiak onetsitako, zuzendutako eta garatutako hizkuntza ereduak daukagu: euskara batua.

Beste aldetik, prozesu linguistikotik harago, euskara estandarra gizartean errotzeko eta hedatzeko funtsezkoa izan dira sortutako herri-mugimenduak eta ekimen politikoak. Hau da, euskararen berreskurapenerako erabili izan den diskurtsoa: hizkuntza-ideologia.

Hizkuntza-ideologiak irudikapen kulturalak dira, esplizituak zein implizituak. Hizkuntzaren eta pertsonen arteko interakzioa ingurune sozialean. Orokorrean, hizkuntza-ideologiak hizkuntzaren fenomenotik haragokoak dira, identitatea, boterea, etika, morala edota epistemologia barnebiltzen baititu. Definizio zabalegia bada ere, balio dezake argitzeko zertaz ari garen hizkuntza ideologiak hitz egiten dugunean. Noizbait izatekotan, XX. mendean izan da Euskal Herrian, dudarik gabe, hizkuntza-ideologiaren eztanda, euskararen biziraupenerako eztabaida bizi-bizia, sakona eta, sarri askotan, garratza. Euskararen estandarizazioa bai ala ez, hizkuntza batasunerako euskara-eredua, euskalkiak eta, oro har, euskara biziberritzeko moduak izan dira XX. mendearien bigarren erdialdean puri-purian izan diren eztabaida gaiak. Urte horietan agerian geratu ziren hizkuntza-ideologia desberdinak euskararen biziberritzeari dagokionez.

Alde batetik, Espainiako diktadura faxistaren eta Frantziako Errepublikaren hizkuntza-ideologia: inperialismo linguistikoa. Kasuan kasu, hizkuntza bat eta bakarra: erdara (gaztelania bat eta frantsesa bestea). Beste hizkuntzarik ez zen existitzen, gainerakoak, izatekotan, *patois*, dialektoak edo *herri-hizkerak* ziren. Beste aldetik, euskaltzaleen artean hizkuntza-ideologia desberdinak agertu ziren. Bi multzotara laburbildu ditzakegu: batean, estandarizazioaren aurkakoa, hizkuntza-eredu bateratuaren kontrakoak zirenak, eta, bestean, estandarizazioaren edo hizkuntza-eredu bateratuaren aldekoak zirenak.

Joan den mendeko hirurogeiko urteetan eztabaida luzeak, aspergarriak eta mingarriak izan ziren. Azkenean, zorionez, euskaltzaleen artean estandarizazioaren aldekoak nagusitu ziren; Euskara Batuaren hizkuntza-ideologia gailen atera zela esan genezake. Hizkuntzaren estandarizazioa (batasuna) eta euskararen hedapena (hizkuntzaren estatusa) ahalbidetu zituen hizkuntza-ideologia nagusitu zen 1968. urtean.

Diktaduraren, eta Frantziako Errepublikaren, hizkuntza-ideologiek eta batasunaren aurkako hizkuntza-ideologiak ezin izan zuten estandarizazio prozesua eragotzi. Saiatu ziren, zorrotz eta gogor saiatu ere, baina ez zuten lortu Euskara Batua geldiaraztea. Diktaduraren inperialismo linguistikoak jarraipena izan zuen Espainiako Erresumaren Konstituzioan. Euskal Herrian, ostera, euskararen berreskurapenaren kontrako bestelako hizkuntza-ideologiak nahikoa apaldu ziren baina ez ziren guztiz desagertu.

Euskararen berreskurapen prozesuan hizkuntza-ideologia aurrerakoia, batasunaren aldekoa, eragile nagusia eta erabakigarria izan zen. Hizkuntza-ideologia

horretan hizkuntza (euskara) eta nazio kontzeptuak banaezinak dira; nazioa eratu ahal izateko euskara berreskuratzea ezinbestekoa da eta euskararen normalizazioa bururaino eramateko nazioa estatu askean eratzea ezinbestekoa da.

Euskararen berreskurapena prozesu linguistikoa da, bai, baita kulturala eta soziala. Baina batez ere, gure ustez prozesu politikoa da, Euskal Herriko gizartea eraldatzen duelako. Ikuspegi horretatik uler daiteke euskararen normalizazioaren jira bueltan eratu daitezke erakunde, elkarte eta gainerako ekimenak.

Arestian esan dugunez, UNESCOk euskara hizkuntza zaugarrien artean sailkatzen du, desagertzeko arriskuan egotetik gertu, alegia. UNESCOk 660.000 euskaldun garelara argitaratzen du. Euskaltzainburu jaunak atzo aipatu zuen Pedro de Yrizar 1973. urtean 660.000 euskaldun zeudela. Ez dugu askorik aurreratu, bistan da. Bestetik, Kike Amonarriz soziolinguistak bere Argiako blogean galdeztzen du:

Munduan zenbat hizkuntza komunitatek du euskaldunok dugun kontzientzia, gogoia eta ekimenerako gaitasuna? Jarraian esaten du: Konparazio batera, sarean 44. lekuan omen dago euskara ikerketa baten arabera. Twitter euskaraz eta beste 32 hizkuntzatan erabil daiteke; ez ordea, errumanieraz, bulgariaraz edo islandieraz (estatu-hizkuntzak izan arren!).

Dena den, nonahitik ikusita, izugarria da 50 urteotan egin duguna. Halere, euskara, oraindik orain hizkuntza zaugarria da. Pribilegiatuak gara. Desagertzen ari zen hizkuntza biziberritzen ari garelako. Gertaera harrigarria, benetan. Hizkuntza, jakina denez, inorena izan gabe guztion den zerbait baita; euskara nirea, zuena eta guztion da eta. Oro har, euskaldun guztiok gara hizkuntza biziberritzearen eragi-leak. Ez dakigu euskararen jatorria zein den eta gureganaino nola iraun duen misterioa izan daiteke. Euskararen jatorriaz hipotesi bat baino gehiago egon daiteke, baina azken berrogeita hamar urteotako euskararen pizkundea ondo ezagutzen dugu, Txillardegik, Mitxelenak, Arestik, Villasantek, Haritschelharrek, Jose Ramon Etxebarriak eta ... guk egin dugulako. Euskara Batua euskaldunok, guk, sortu dugulako.

Txillardegik egoera eta toki desberdinetako hizkuntza gutxituen auziak aztertu zituen, bereziki, hizkuntza-pizkunde gisako kasuak: Finlandiakoa, Txekoslovakiakoa eta Israelekoa. Azterketa hartatik ikasbide batzuk ekarri zituen. Nabarmenena hizkuntza-pizkundea aldaketa politikoen aurretikoa dela.

Espainiako diktadorea hil zenerako (1975) euskararen estandarizazio prozesua abian zegoen. Jose Luis Alvarez Enparantzak irakasleak esan zuen moduan, hizkuntza-pizkundea aldaketa politikoen aurretik etorri zen. Zorionez. Hegoaldean, estandarizazioa abian jarri aurretik eratu izan balira Euskal Autonomia Erkidegoa eta Nafarroako Foru Komunitatea, ez dugu uste Euskara Batua ezagutuko genukeenik. Erkidego bakoitzak bere berriarazko hizkuntza izango zukeen, Iruñeko politikari eskuindar batek esan zigun moduan, Nafarroakoa euskara *lpar-ekialdeko euskara* zela eta ez Euskara Batu hori. Badakigu jakin, beste aldetik, Nafarroako eskuindarrak saiatu zirela euskararen batasuna puskatzen. Hizkuntza estandarri ez baitzaizkio aurkakorik falta. Orain arte, behintzat, ez dute lortu.

Mende honen hasieran, 2000. urtean, Udako Euskal Unibertsitateak, UEUK, Bizkaiko Foru Aldundiaren laguntzaz, euskal komunitate zientifiko intelektualaren datu-basea eraiki zuen, Inguma.

Inguma datu-baseak,

unibertsitate mailako zientzia eta jakintza-alor bakoitzean euskaraz ahoz eta idatziz ekotzi denari buruzko oinarritzko informazioa bildu eta eskaintzen du; euskaraz zer egin den eta nork egin duen azaltzen duen aipu laburra, alegia. **Ingumaren helburua euskara batua-ren arauak finkatzen hasi** zirenetik gaurdainoko produkzio zientifiko intelektual osoa jasotzea izan da (unibertsitatea mailakoa eta euskaraz).

Inguma UEUko kide askoren ekarpena izan zen, informatikariak, historialariak, dokumentalistak eta kudeatzaileak. Alabaina, Karnele Artetxe Sanchez doktore anderea eta UEUko zuzendari ohia izan zen Ingumari garrantzia eta maila jasoa eman ziona. Bere doktorego tesia *Komunitate Zientifiko Euskalduna. Azterketa historikoa eta biometriakoa* (UPV/EHU 2010) daukagu lan honen erreferentzia nagusia. Horrela, neurri handian, berari zori diogu komunikazio honetan azaltzen duguna.

Unibertsitatean eta, oro har, ikerkuntzan eta jarduera akademiko orotan hizkera espezializatuak erabiltzen dira. Jakintza alorretako hizkera horiek, berriz, hizkuntza estandarretik abiatuak eraikitzen dira. Orokorrean, prozesu batek besteari darraio; hizkuntza eredu estandarrek berariazko hizkerak sortzea ahalbidetzen du eta jakintza alorreko hizkera horiek normalizazio prozesua aberastu eta sendotzen dute. Euskararen kasuan berriz, biak ia-ia aldiberekoak izan dira, baina ez du zertan horrela izan.

Euskara batua, euskara, hizkuntza garaikidea da, esan genezake Europako hizkuntza eredu estandarren artean berriena; euskarak atal historikoan tradizio txikia izan du esparru akademiko zientifikoan. Gerraostera batasunik gabe heldu zen, eta gerraurrean goi mailako gaiak lantzeko egindako saiakera gehienak praktikotasunik gabeak izan ziren hizkera funtzionaletik urrunduak.

Halaber, batasunarekin eta hizkera berezitzen prestaketarekin batera,aldi bereko beste prozesu bat izan da azken hamarkadetan: hizkuntzaren gizarte erabileraren normalizazioa. Hau da, batasuna egiten ari zela, euskara zientifikoak prestatzen ari zen, eta aldi berean normalizazio politiko eta linguistikoaren ondorioz euskararen erabilera unibertsitatean (irakaskuntzan, argitalpenetan) zabalduz joan da. Horregatik Euskara Batuan alfabetatutako unibertsitateko lehen irakasleetako batzuk, aldi berean, izan ziren euskara zientifiko eta teknikoak prestatu zutenak eta unibertsitateko irakasgaiak euskaraz eman zituzten lehenak. Adibide moduan Elhuyar elkarteak bildu ziren unibertsitateko irakasleak har daitezke.

Hizkuntzaren batasuna nagusiki Euskaltzaindiak beste kultur eragile batzuekin batera egin bazuen, zientzia eta teknikerako euskara nagusiki euskal kultur-gintzak prestatu zuen, hau da, unibertsitatekanpo elaboratu zen, nahiz eta horretan aritutako batzuk unibertsitateko irakasleak izan. Izan ere, une hartan unibertsitateak ez zien aukerarik ematen euskararen prestaketa eta egokitze lanak unibertsitatean bertan egiteko. Plaza askozaz ere egokiagoak suertatu ziren, adibidez, UEU, Elhuyar edota UZEI.

Euskararen estandarizazio prozesua hasierako urte horietan izaera soziokulturaleko mugimendua izan zen. Halere, urte gutxiren buruan euskaltzaleen ekimena unibertsitateetara iritsi zen; 70eko hamarkadaren bigarren erdialdetik aurrera, eta bereziki hamarkadaren amaieran, unibertsitatean euskara ikas zite-

keen, beti ere eskola orduetatik kanpo. 80ko hamarkadaren hasieran, unibertsitateko ikastetxe gutxi batzuk irakasgai batzuk euskaraz ikasteko aukera eskaintzen zuten. Hortaz, euskara unibertsitatean sartzen hasi zenerako, hizkuntzaren gaineko oinarritzko lanak eginda zeuden: batetik, hizkuntzaren batasuna abian zegoen, eta bestetik, goi mailarako prosa eta lexiko berezitua prestatze bidean zegoen.

Unibertsitateen kontsolidazioarekin Euskal Herrian, eta bereziki UPV/EHU-ren finkatze eta euskalduntzearekin, euskal kulturgintza modu askotara aberastu zen, baita euskarazko goi mailako jarduera ere. UPV/EHU 80ko hamarkadan unibertsitateko irakaskuntzaren euskalduntzea, fakultateetako euskaltzaleek sustatu zuten, eta beraz, euskalduntzearen arrakastak maila oso desberdinak izan zituen. 90eko hamarkadatik aurrera unibertsitatearen euskalduntzea hizkuntza plangintzen bidez bideratu zenez, prozesua arautu eta homogeneizatu egin zen. Unibertsitatean euskara eta euskarazko irakaskuntza zabaldu zen neurrian, normalizazio aukera errealak eskaini zizkion goi mailako euskarazko jardunari: aditu euskaldunen eskaria artikulatuz unibertsitatean irakasle edo ikertzaile gisa aritzeko, ikasturtero ehunka unibertsitario euskaldun formatuz, unibertsitatetik kanpo elaboratutako arloz arloko diskurtsoak bertatik zabalduz, eta abar.

Dagoeneko, euskararen estandarizazioa, corpusari dagokiona, bideratuta dago. Hau da, orain dela 50 urte abiatutakoa modu onean gauzatu dela harik eta aditu baikorrenaren itxaropenak aseteraino. Esan dezakegu, bada, euskararen galbidea eten egin dugula eta berreuskalduntzeari heldu; *language shift* prozesua irauli dugu eta hizkuntza trantsizioari lotu gatzazkio. Horiek horrela, aurrera begira zer? Euskara hizkuntza gutxitua izateari utzi behar dio. Gure ustez, euskararen hiztun elkarteak heldutasun maila lortu du trantsizio linguistikoari heldu ahal izateko. Hitztun kopurua, txikia bada ere, nahikoa da, hizkuntza gaitasun maila jasoko hiztun taldea bada, euskara hezkuntzan, unibertsitatean, hedabideetan, administrazio publikoetan eta bestelako erakundeetan zabaltzen ari da. Unea iritsi da jauzi kualitatibo egiteko. Horretan, bai, erabilera da ahulunea, baina euskararen hiztun elkartearen ahalduntzea da giltzarria. Txillardegí BAT aldizkariaren aurreneko alean idatzi zuen:

Euskal Herriari dagokionez hizkuntza da ardatza eta abertzaletasuna gora doanez, gora doaz, era berean, euskaltzaletasuna eta nazio-hizkuntzari buruzko ikerlanak eta gogoetak. Geronen hiztegiaren bertan somatzen da joera hazkor hori: hizkuntz borroka, glotofagia, hizkuntz soziologia, soziolinguistika, glotopolitika, hizkuntz plangintza ... hitz-andana oso bat gizarte-hizkuntzaren inguruan.

Berriro ere Euskal Herrira itzuliz, oso kontzientzia urria dago gure artean euskararen erabilpena ezinezko egiten duten baldintzei buruz. Oraindik ere, funtsean, azterketa sozio-politiko-ekonomiko horren beharraz ahazten bide gara maizegi. Zere-eta, "de facto", zerk debekatzen du gaur euskararen erabilpena? .../... Liberalismorik baikorren eta iñoxoen hatzaparretan bizi gara euskaldunak oraindik.

Gure nazio-hizkuntza berriro Euskal Herrian mintzabide eta oinarri bihurtuko bada, beraz, bi gauza lortu behar ditugu; [lorpen horretan laguntzekotan sortu da eskuetan duzun aldizkari hau.]

Bata, hizkuntzaren alorreko fenomenoak ahalik eta ongien ezagutzea. Lehendabizi jakin egin behar da, egia ezagutu behar da albait zehazkienik; beste herrietako saioak, arrakastak eta porrotak aztertu behar dira.

Bestea, berriz, hizkuntz pizkundean herria bera interesatu gabe, soluziorik ez dagoela sinetsi eta sinestarazi behar dugu. Guespin eta Marcellesi soziolinguista famatuen hitzez esateko, "on commence à mieux comprendre le caractère nécessairement volontariste des procédés de construction-maintenance de la communauté linguistique" (Glotopolitique, Langages 83, 186ko Iraileko ale mamitsuan) Herriak ez badu nahi, herriak ez badi nazio-hizkuntzaren arazoa bere gain hartzen, jai dago.

Horregatik, herri-mogimendu horrek jakin egin behar du, ahalik eta ongienik eskolatu eta jantzi. Eta asmo horretan kokatzen da aldizkari hau: Soziolinguistikaren eta Glotopolitikaren alorrean azkarki erroturik dauden ideia nagusiak ezagutaraztea.

Agian asmatuko!

Hirurehun urte baino ez dira igaro Euskal Herria nagusiki herri euskaldun elebakar izatetik euskara ia galtzeraino. Berrehun urte eman ditugu modu bortitzean euskara galtzen eta azken 50 urteotan berreskurapenaren aldeko borroka laitzean dihardugu. Hiru belaunaldiko tartean mutur batetik bestera igaro dugu: familia guztiz euskalduna izatetik, guztiz erdalduna izatera.

Horrek ez al du ondoriorik hitzunengan, pertsonengan? Gertaera hori ez al da islatzen norbanakoaren garapenean? Zer jasotzen dugu geure gurasoengandik, geure aitona-amonengandik, geure arbasoengandik? Guraso euskaldunek seme-alabei berea ematen ez dietenean, zer eta norena ematen diete?

Erdaren hedapenak euskaldunen, euskararen, lurraldeen etengabeko urripena ezarri du. Horrekin batera, azkeneko mendeotan, hizkuntza kolonizazioak euskaldunen zatiketa, banaketa eta elkarrenganako isolamendua eragin zuen komunitatearen izaera erabat deuseztatuz. Zelanbait erdarek "irentsi" egin zuten euskararen hitzun elkarteak. Hurrengo urratsa euskaldunen elebiduntze masiboa izan zen. Egia da, beste alderditik, galera prozesu horretan euskararen beraren barruko garapenak eragin zuela, alegia, zatiketa dialektalak, literatura ezak eta kultur hedabideetatik kanpo izateak hizkuntza kolonizazioa erraztu zutela. Edo, agian, hori berori kolonizazioaren eragina izan da.

Hiru fenomeno gertatzen dira aldi berean: euskararen lurralde txikiagotzea, komunitatearen zatiketa eta sakabanaketa eta jatorrizko euskaldunen elebiduntze masiboa. Gogora dezagun, bada, ikuspegi soziolinguistikotik elebitasuna egoera iragankorra dela, hizkuntza gutxitua galdu aurreko egoera, alegia.

XX. mendeko hirurogeigarreneko hamar urteotan euskaldun batzuk argi ikusi zuten bizi-iraupenaren funtsa bi zutabeetan oinarritzen zela: batetik batasanaren beharra eta bestetik gizarte modernoaren behar izanei euskaratik bertatik erantzun ahal izatea. Horrela ulertu behar da euskara batuaren sorrera eta horrela ere, hezkuntzan, hedabideetan eta kulturgintzan izan diren ekimenak. Testuinguru horretan euskararekiko atxikimendua egin behar izugarri horietarako kemen gisa ulertuz gero, argi dago ezinbestekoa dela. Bestela, atxikimendu hori pasiboa bada, ekimen jakin batzuei lotu ezean, frustrazio eta etsipenaren sorburua izan daiteke.

Hasierako ikastolen mugimendua, gero hedabideak (irradiak, telebista eta egunkaria) eta gaur egun administrazio publikoa edo unibertsitatea, esate baterako, izan dira euskaldunok aktibatu eta hitzun elkarteak trinkotu izan gaituzten lorpenak. Proiektu eraikitzaile horiek euskarari bizitza ematen diotelako, esparru berriak zabaltzen dituztelako, funtzio berriak sortarazten dituztelako. Laburbilduz,

euskaldunen artean lana eta aberastasuna sortzeaz gain, euskara eta euskaldunentzako iraunkortasuna ziurtatzen dutelako.

Asimetria soziala

Azaldu dugun guztia agerian uzten du hizkuntzen arteko ukipen egoera asimetrikoa dela. Asimetria horren adierazle nabarmenena da euskararen hiztun elebakarrrak desagertu izana. Ikuspegi soziolinguistikotik euskaldun elebakarren multzotik erdaldun elebakarren multzorako heina desorekatu egiten da, erdararen alde jakina. Gizartea, gero eta erdaldunagoa bilakatzen da ez, bakarrik, hiztun guztiak erdaldunak direlako, elebidunak direnak euskaldun izaeratik urruntzen direlako gero eta nabarmenago. Elebitasuna, berez, hizkuntza egoera sozial asimetrikoa delako.

Garai batean borrokatu genuen euskaldun elebakarren existentziaren alde, eta galdu. Behin galduta, ez dago euskaldun elebakarren multzoa berregiterik. Asimetriaren eraginari aurre egiteko, ezinbestean, euskaldun-elebidunen multzoa ahalik eta handiena eta kohesionatuena izatea lortu behar da. Batasun hori hizkuntza estandarrean eta kultur gintza alorreko ekimenetan oinarritzen da. Ekimen horien inguruan gauzatzen da atxikimendua, lorpen praktikoko behagarrietan alegia. Euskara batua ildo nagusia izanik, euskaldunon ekimenak eta indarrak sortze lanetan jartzzen dira. Ekimen bateratuei atxiki eginkizun jakinak ondorengo beharrak sortzen ditu eta azken honek hutsuneak agerian utzi. Horrela berrosatzen da euskaldunen hiztun elkarteak.

Urte gutxitan urrats ugari eman dugu. Belaunaldi berrietako euskaldunek hizkuntza testuinguru erabat berria daukate. Bere aurrekoek sortutakoa haiek kudeatu eta egokitu behar dute. Horregatik hiztun mota berria behar dute izan. Haien hizkuntza gaitasuna nahikoa izan behar du euskararen mundu modernoan lehiatzeko eta sortzeko. Horra hor gure erronka.

Proposatzen dugun ereduari helduz, euskaldunen (elebidunen) komunitatea, *Xxepetxex* (José María Sánchez Carrión) hitzetan, trinkotu egiten da. Baina, komunitate hori biltzen duen muga geruza igarokorra da. Hau da, erdaren murgilean etengabeko trukaketan, haien presiopean dago. Zerk euts diezaioke euskaldun-elebidunen komunitatearen trinkotasunari? Arestian esan dugunez, hizkuntzarekiko atxikimendua trinkotasunari eusteko lotura ahulegia da. Zerbait sendoago behar da. normalizaziorako komunitatea osotzen duten egiturazko elementuak sortu eta garatu behar ditugu ezinbestean. Berezko hezkuntza sistema, berezko hedabideak, berezko osasun zerbitzuak, berezko instituzioak, ... horiek dira euskaldun-elebidunen komunitatearen benetako "trinkagailuak", horiek dira, hain zuzen, euskaldungoaren osagai eratzaileak eta, aldi berean, normalizazioaren oinarri sendoak.

Gizartea eta gizabanakoa, biak elkar eraginaren gurpilari loturik, norbanakoaren atxikimendua, lana eta ekimena, alderdi batetik eta, bestetik, gizartearen eraketa.

Garai batean oso modu lausotuan definitutako euskararekiko atxikimendua, gaur egun eite berrietan gauzatzen da. Ez da egoera bera euskal eskolak, euskal telebista edo egunkaririk gabe ginenena edo oraingoa. Horiek guztiak sortu eta

eratzeko behar izan genituen indarrak, orain kualitatiboki modu desberdinean agertzen zaizkigu. Eguneko euskaldun gazteen erronka ez da gabezi horiek estaltzea, ez da ez zegoen hori sortzea, gakoa erabilera da. Euskaldunon auzia ETB1eko *Kirolmania* ala Canal + delako film erakargarrien arteko hautuan gauzatzen da. Esperientzibako abokatu euskalduna ala lege-gizon azeri zahar erdaldunaren arteko hautua. Unibertsitateko euskarazko eskaintza urri eta egituratugabea ala sona handiko irakaslearen erdarazko eskola bikainen arteko hautua. Euskarazko literatura apurra ela erdarazko literatura oparoaren arteko hautua. Eta horrela, beste ha maika.

Euskaldunok normalizazioa bidean, proiektu eraikitzaileak behar ditugu, ekimen eratzailak hain zuzen ere. Hitzunen atxikimendua piz dezaketena, erakargarriak, gauzagarriak, behagarriak eta iraunkorrak.

Testuinguru horretan lehengo eta gero euskaldunek hitzun mota arras desberdinak izan behar dute. Lehengo euskalduna, alfabetatugabea, erdal eskolako ikaslea, euskarazko egunkari, irrati eta telebistatik ezagutzen ez zituena; zehazki, funtzionalki erdalduna zen. Gero euskalduna, euskal eskolako ikaslea, euskaraz prestua, alfabetatua, euskaldun-elebidunen komunitateko partaidea, euskarazko hedabideen erabilera ekandua izango da; laburbilduz, funtzionalki euskalduna.

Berreskurapen erronka bada, bi ardatz horietan gauzatuko da. Oraingo honetan, beste biderik ez dago, euskararen hitzun elkartean berriz osatzea ezinbesteko urratsa da. Soilik testuinguru horretan gara baitaitezke hizkuntza "normalizatuak" behar dituen hitzun mota berriak. Hurrengo orrialdeko diagraman laburbiltzen dugu prozesuaren funtsezko pausoak

Elebiduntasuna eta garapen kognitiboa

Zein neurritan eta nola eragiten du hizkuntza-egoerak (egoera soziala) hitzunen garapen kognitiboan? Ez dugu dudarik egiten haurtzaroan, eta gerora ere, hizkuntza-egoerak haurren garapenean eragiten duenik. Ez da gauza bera jaiotzez hizkuntza gutxiuaren hitzuna izatea, elebiduna edo hizkuntza nagusiaren hitzuna izatea. Badakigu jakin jatorrizko hizkuntza gutxiuaren hitzun **guztiak**, salbuespenik gabe, derrigorrezko eskolaldiaren amaierarako hizkuntza nagusia ikasiko dutela. Ezin esan daiteke gauza bera jatorrizko hizkuntza nagusiko hitzunen kasuan. Hori da, besteak beste, egoera asimetrikoaren isla: hizkuntza gutxiuaren hitzun **guztiak** ikasten dute hizkuntza nagusia baina hitzun nagusiaren hitzun batzuk bakarrik ikasten dute hizkuntza gutxitua.

Asimetria soziala, bada, hizkuntzak, gutxitua eta nagusia, ikasterako, baina baita asimetria ere hizkuntzak ikasteko moduan. Hau da, egin izan diren ikerketetan eta azterketa pedagogikoetan, hizkuntza nagusiari dagokionez, ez da diferentziarik aurkitu gaitasun linguistikoetan. Hizkuntza gutxiuari dagokionez, ostera, diferentzia handiak aurkitu dira gaztetxoan gaitasun linguistikoetan eta hizkuntza portaeran. Dakigunez, derrigorrezko eskolaldiaren amaieran neska mutil **guztiak**, salbuespenak salbuespen, antzeko hizkuntza-gaitasun maila nahikoa lortzen dute **hizkuntza nagusian**. Alabaina, **hizkuntza gutxituan** gutxi dira hizkuntza-gaitasun maila nahikoa lortzen dutenak. Are larriago, bada jatorrizko euskaldunek euska-

razko hizkuntza-gaitasun maila nahikorik lortzen ez dutenak. Gure ustez, gabezi horiek, besteak beste, hizkuntza egoera asimetrikoaren ondorio zuzenak dira. Asimetriak haurren garapen linguistikoan, eta kognitiboan, eragiten du.

Norbanakoaren hizkuntza-garapenaren abiaburua hitzunaren hurbileneko hizkuntzaren egoera da. Hizkuntzaren garabidea, bada, norbanakoaren gaitasunaren eta gizartearen hizkuntza egoeraren ondorio dinamiko gisa uler daiteke. Ondorio dinamikoa diogu, izan ere, denboraren jarioan aldakorra baita, gizabanakoen eta gizartearen baldintza bertsuek ez baitakarte ezinbestean garapen bera eta bakarra hitzun guztiarentzat.

Aztertzen ari garen fenomenoan Vigotskik proposatu legez, garrantzi handiagoa dute abiaburuak eta garabideak, azterketa-objektuak berak baino; izan ere, edonoren hizkuntza-egoera ez baitago inguruetik eta hitzunak berak izandako garabidetik at aztertzerik. Jendartea baita, eta ez natura, gizakiaren hizkuntza-portaera zedarritzen duena; horrela azal daiteke haurren kultura-garapena.

Vigotskik proposatutako bereizketa garapen organiko edo biologikoa bate-tik eta garapen kulturala edo soziala bestetik guztiz emankorra da gurea bezalako egoera nahasiak argitzeko. Biak garapen biologikoa eta garapen kulturala, elkarri uztarturik gauzatzen dira gutariko bakoitzarengan, jakina, baina garapen biologikoaren ildoetan ez dago pertsonaren etorkizuna zehazturik, ez dago erabateko determinismorik, alegia, eta hau oso garrantzitsua da.

Garapen biologikoa izan da gehien aztertu eta ikertu izan den gaia. Jean Piaget daukagu ezinbesteko erreferentzia. Alabaina, autore gehienek ez dute aski aztertu garapen kulturalaren eragina, askotan kontsideratu baitute, garapen biologikoaren atal bat. Ez da horrela. Hizkuntzaren jabekuntza eta pentsamenduaren garapena ez baita gertaera biologikoa, gertaera kulturala baizik, eta ondorioz, gertaera soziala.

Gizartea da, Vigotskiren hitzetan, norbanakoaren portaeraren faktorerik garrantzitsuenetakoa. Hori horrela izanik, banakakoaren garapen kulturala (hizkuntzaren jabekuntza, hitzeko pentsamendua, etab.) ulertu ahal izateko, ezinbestekoa da gizarteari so egitea.

Akulturazioa, asimilazioa, jatorrizko hizkuntzarekiko gutxiespenak eta antzeko prozesu sozialak pertsonaren garapenean islatzen dira. Euskal Herriaren kasuan ere, geure arteko bakoitzaren garapen kulturala estuki lotzen zaio bilakaera kolektiboari. Nola ulertu bestela norbanakoaren eta giza taldearen arteko lotura?

Norbanakoaren hizkuntzaren garapena, bada, ingurunearen araberakoa da. Horrela, hitzun mota desberdin bereiz dezakegu. Hitzunak menperatzen dituen hizkuntza kopuruaren arabera, ama-hizkuntzen arabera, eta abar egin ohi da hitzunen sailkapena. Adibidez, hitzuna elebakarra dela diogu hizkuntza bakarraren jabe bada; elebiduna, bi hizkuntza badarabiltza, eta eleaniztuna, hiru hizkuntza edo gehiago badakizki. Hizkuntzak noiz ikasten dituen erreparatzen badugu, sailkapen xeheagoa egin dezakegu. Hizkuntzak aldi berean edo elkarren jarraian ikastea, kasurako, ez da fenomeno bera; horregatik, hori adierazten duen etiketa ere behar dugu. Horrela, *aldibereko* elebiduna (eleaniztuna) dela esango dugu bi hizkuntza edo gehiago hastapenetik bertatik ikasten baditu; elebidun (eleaniztun) *goiztiarra*, bigarren hizkuntza aurreneko bost urteak bete aurretik ikasten badu, eta, elebi-

dun (eleaniztun) *berantiarra*, bigarren hizkuntza bost urte bete ondoren ikasten duena.

Hamers J.F. eta Blanc M. (1983) autoreek beren *Bilinguisme et Bilingualité* liburuko *L'EDUCATION BILINGUE* atalean elebiduntasunaren faktore sozio-psikologiakoak aztertzen dute. Autore horiek (311-315 or.) hiru faktoreen arabera sei elebidun mota desberdin bereizi dituzte. Faktore horiek hurrenez hurren, *hizkuntzen ikaskuntzaren hurrenkeraren*, *hizkuntz(ar)en bitartez garatutako funtzio kopurua* eta *hizkuntz(ar)en balorapena*.

Horrela, *hizkuntza ikaskuntzaren hurrenkeraren arabera*, hiru elebidun mota bereizi dira: *aldibereko elebidunak*, *elebidun goiztiarrak* eta *elebidun berantiarak*. *Hizkuntza funtzioen jabekuntzaz* hizkuntza batean, bestean edo bietan garatutako funtzio kopuruari dagokio; modu gordinen *funtzio guztiak* ala *zenbait* garatzen diren bereizi da. Azkenik, hirugarren faktorea, *(bi) hizkuntzen balorapena*, hiru kategoriatan gauzatzen da: *goi*, *erdi* eta *behe maila*; horren arabera *hizkuntzen arteko balorapen erlatiboa* zein nolakoa den ebatzen da.

Egun deitutako *euskal eskolak* darabilen erronka, ez da askok uste duen gazteleraren ikaskuntza, euskararen beraren ikaskuntza baizik. Desorekaren sorburua euskarazko irakaskuntzan bertan datza. Arazoa ez da ikasle erdaldunek euskal hitzunak izateko behar den euskara maila lortzen ez dutenik, hori aski frogaturik baitago, arazoa are larriagoa da, euskaldunek eurek ez dutela euskara bera pentsamenduaren lanabesa eta eskola tresna behar adinako mailaraino eramaten.

Azken buru, jatorrizko erdaldunek, tokian tokiko eta nork bere gaitasunek muga, *hizkuntza gaitasun orokorra* gara dezakete gazteleraren bidetik. Euskaldunek, ostera, *hizkuntza gaitasun orokorra* goren mailaraino eramateko hizkuntza nagusiaren beharra izan ohi dute euskararen eredu landua eskaintzen ez zaielako ez familian, ez gizartean ezta eskolan ere.

Hizkuntza egoeraren arazoa, oro har, ez da euskararekiko jarrera, ez da harekiko motibazioa arazoaren muina, gakoa alderdi kognitiboan datza. Euskaldunek, jatorrizko euskaldunek, euskarak bizi duen hizkuntzen arteko asimetria barneratzen dute. Horregatik, hitzun (euskaldun) jakin batek bere inguruan bizi duen hizkuntzen arteko asimetria barneratzeko joera du; psikologikoki ingurunea eta norbanakoaren arteko oreka bilatzen baitu. Euskaldunok, gutariko bakoitzaren baitan, gizartean ematen den *hizkuntza asimetriara* moldatzen gara. Arauak arau, honek ez du esan nahi beti guztiongan horrela denik, garapenaldi eta faktore askoren menpean baitago. Egia da, gure ustez, eta, bietako bat edo gu egokitzen gara ingurunera edo ingurunea aldarazten dugu. Azken hori maiz ezinezkoa denez, aurrenekoa izan ohi da euskaldunoi gertatzen zaiguna.

Hizkuntzen arteko ukipen egoera asimetroetan indarrak *erdararen eremutik euskararen eremura* doaz; eremu sozio-kulturaletik hitzunaren barneko egiturara, hain zuzen ere. Oro har, *zenbat eta euskaldunagoa izan, orduan eta handiagoa dela* esan dezakegu *erdararen aldeko presioa*. *Presio soziala* beraz, erdararen aldekoa izanik *jatorrizko euskaldunengan* erdararen berezko garapenari lotzen zaio.

Horiek horrela, euskara / erdara elebidun orekatuak lortzeko ezinbestekoa da hizkuntzen arteko ukipen egoera asimetroari aurre egitea.

ERREFERENTZIAK

- ALVAREZ ENPARANTZA, J.L. (*Txillardegí*) *Hacia una Socio-Lingüística Matemática*. Euskal Soziolinguistikal Institutua Sortzen (SEI) – Donostia, 2001.
- ALVAREZ ENPARANTZA, J.L. (*Txillardegí*) eta ISASI, X. *Soziolinguística Matemática*. Udako Euskal Unibertsitatea (UEU) – Bilbo, 1994.
- BRUNER, J.: “Vygotski, una perspectiva histórica y conceptual”. *Infancia y Aprendizaje*, 14, 3-18, 1981.
- CUMMINS, J. “Interdependencia Lingüística y desarrollo educativo de los niños bilingües” *Infancia y Aprendizaje*, 21., 1983.
- ERRIONDO, L.; GARAGORRI, X.; ISASI, X. *Hezkuntzaren Normalkuntza*. Udako Euskal Unibertsitatea (UEU) – Bilbo, 1998.
- GARCÍA, L. “El método de Vygotski y su escuela se basa en la “actividad mediadora””, *Revista de Historia de la Psicología*, 17, 3-4, 129-134, 1996.
- GARCÍA VEGA, L. “La presencia molesta de Pavlov en la psicología soviética”, *Revista de Historia de la Psicología*, 12, 3-4, 1-8, 1991.
- GUROVA, R.G. “A study of the influence of sociohistorical conditions on child development” In M. Cole (ed.), *Soviet developmental psychology*, New York, Sharpe, 1978.
- HAMERS, JF; BLANC, MICHEL FA. *Bilinguality and bilingualism*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- HUERTAS, J.A.; ROSA, A.; MONTERO, I. “La troika: un análisis del desarrollo de las contribuciones de la escuela socio-histórica de Moscú”, *Anuario de Psicología*, 51, 113-128, 1991.
- KOZULIN, A. *Psychology in Utopia. Toward a social history of soviet psychology*, Londres, M.I.T., 1984.
- . *La psicología de Vigotski*, Madril, Alianza, 1994.
- LEONTIEV, A.N. *El desarrollo del psiquismo*, Madril, Akal, (orig. 1947), berrargit., 1983.
- . *Problems of the development of mind*, Mosku, Progreso, (orig. 1959), berrargit. 1981.
- . *Actividad, conciencia, personalidad*, Buenos Aires, Ciencias del Hombre, (orig. 1975), berrargit. 1978.
- LOMOV, B.F. y SHUSTIKOV, V.S. (eds.) *La ciencia psicológica soviética*, Mosku, Nauka, 1985.
- LURIA, A.R. *Mirando hacia atrás. Obra póstuma. La vida de un psicólogo soviético en retrospectión*, Madril, Norma, 1979.
- . *Los procesos cognitivos. Análisis sociohistórico*, Barcelona, Fontanella, (orig. 1974), berrargit., 1980.
- MORENO CABRERA, JC. *Multilinguismo y lenguas en contacto*. Madril, Ed. Síntesis, 2016.
- RIVIÈRE, A. “El concepto de conciencia en Vygotski y el de la psicología histórico cultural”. In M. Siguán (koord.), *Actualidad de Lev Vygotski*, Madril, Anthopos, 128-135 or., 1987.
- SHÓROJOVA, E.V. “Tendencias en el estudio de la personalidad en la psicología soviética” In B.F. Lomov eta V.S. Shustikov (ed.), *La ciencia psicológica soviética*, Mosku, Nauka, 27-41 or., 1985.
- VERA FERRÁNDIZ, J.A.; QUIÑONES VIDAL, E.; GARCÍA SEVILLA, J.; PEDRAJA LINARES, M.J. “James y Vigotski: influencia del funcionalismo en la psicología soviética”, *Revista de Historia de la Psicología*, 11, 3-4, 123-131, 1990.
- VIGOTSKI, L.S. “El significado histórico de la crisis en psicología”. In L.S. Vigotski, *Obras Escogidas. Volumen I*, Madril, Aprendizaje Visor-MEC, (orig. 1926), berrargit., 1990.
- . *Pensamiento y lenguaje*, Buenos Aires, Lautaro, (orig. 1934), berrargit., 1964.
- . *El desarrollo de los procesos psíquicos superiores*, Bartzelona, Crítica, 1979.
- . “Historia del desarrollo de las funciones psíquicas superiores”. In Y.B. Gippenreiter, A.A. Puzyrei (eds.), *El proceso de formación*

de la psicología marxista: L. Vigotski, A. Leontiev, A. Luria, Mosku, Progreso, 7-155 or., 1989.

WERTSCH, J.V. *Vygotski and the Social Formation of Mind*, Cambridge, M.A., Oxford University Press, 1985.

—. *Voces de la mente. Un enfoque sociocultural para el estudio de la acción mediada*, Madril, Aprendizaje-Visor, 1993.

ZAPOROZHETS, A.V. "El papel de A.R.Luria en el desarrollo de la psicología soviética", *Infancia y Aprendizaje*, 5, 72-82, 1979.

ZUAZO, K. *Euskara batua: ezina ekinez egina*. Donostia, Elkar, 2005